

Fotó: Bujdos Tibor

Nem lehet Táigetoszt építeni

Fodor Tamással

beszélget

Ménesi Gábor

Négy évtized elteltével nemrégiben átadta a Stúdió K irányítását fiatal kollégáinak. Mennyiben vezetett a döntéshez egy belső folyamat, és mennyire játszottak közre a külső körülmények, elsősorban a működés nehézségei?

A független társulatok, így a Stúdió K egyre nehezebb helyzete egyáltalán nem játszott közre, sőt éppen ez tartott volna vissza attól, hogy ilyen körülmények között adjam át a vezetést. A döntés hosszabb folyamat eredményeként született meg, s az tette aktuálissá, hogy hetvenéves lettem. Önvizsgálatot tartottam, és arra jutottam, nem biztos, hogy tovább tudom vinni a Stúdió K tradícióját, ami – némi ellentmondást hordozva – éppen abban rejlik, hogy nem a hagyományokat követjük, hanem mindig új felfedezéseket teszünk, új műfajokkal és alkotói módszerekkel kísérletezünk. De ha ezt bevallom, akkor azonnal eltemetem magam, éppen ezért igyekszem tisztán látni, hogy mire nem vagyok már képes, miközben nem veszíthetem el azt a reményemet, hogy mégis képes lehetek rá, mert máskülönben értelmetlen lenne csinálni bármit. Valójában fiatalabbnak tartom magam a tényleges életkoromnál, de azt érzem, hogy kevesebbet kell vállalnom. Egyébként hivatalosan 2012. január 1-jén adtam át a színház vezetését, és a megelőző év decemberében rendeztünk egy kvázi pályázatot. Azért nevezem így, mert nem kellett több pályázónak versenyeznie a posztért, hiszen sokéves kutatómunka eredményeként megtaláltam az ideális jelölteket, akik addigi munkájukkal bizonyítottak. Ugyanakkor a pályázat megfelelt a formai követelményeknek, és nyilvánosan zajlott, ellentétben azokkal a pályázatokkal, amelyek valódiak, de nem nyilvánosak, és a bíráló bizottság tárgyilagosága erősen megkérdőjelezhető. Fontosnak tartottam, hogy az alapító tagokból, nézőkből, kritikusokból és szakmai barátokból álló grémium előtt összegezzük az addig elért eredményeket, és felvázoljuk a következő évek koncepcióját.

Miért éppen Nagypál Gáborra és Zubek Adriennre esett a választás? Mitől alkalmasak ők az ön által végzett munka folytatására?

Zubek Adrienn több mint tíz éve van itt, sokáig az asszisztensem volt, de zenélt és játszott is. Ideális munkatársnak bizonyult, magáévá tette a Stúdió K szellemiségét, miközben egyéni ízlése, világlátása, irodalmi tájékozottsága, nyelvismerete és szervező-készsége egyaránt alkalmassá tette erre a feladatra. Kiemelném még aktivitását és hozzáértését, amellyel azt a szövetségi munkát végzi teljes erőbedobással, amit korábban én kezdtem el. Nem a Stúdió K képviseletében, hanem saját jogán lett a Független Előadó-művészeti Szövetség alelnöke. Nagypál Gáborban ismerem meg azt a színházi embert, aki művészeti gondolkodásával Adrienn mellett állhat. Gábor a határon túlról, a Vajdaságból rendkívül nyitott, több kultúra kölcsönhatásából táplálkozó tradíciót hozott magával, és új energiákkal dúsítja fel a csapat működését. Színházzal kapcsolatos szemlélete egyrészt az említtett hagyományból fakad, másrészt szikár és izzó személyisé-

géből. Testileg, fizikailag tökéletesen kimunkált színész, és ezt megköveteli másoktól is. Rendezőként még kevés gyakorlattal rendelkezik, de pontosan látja, hogy milyen irányba akarja vinni a színházat. Azt gondolom, jól döntöttem, amikor őket választottam, és továbbra is partnerük kívánok maradni.

Ön milyen szerepet vállal a továbbiakban?

Nem vonultam el teljesen, hiszen most is itt találkozunk, és az adminisztrációt, a pénzügyi tranzakciókat továbbra is magam végzem, de nem én döntök ezekben a kérdésekben.

Művészi értelemben mennyire van jelen?

Csak annyira, mint bármelyik munkatárs vagy szellemi barát. Majdnem mindennap konzultálunk, de többnyire nem a közvetlen teendőkről beszélünk, hanem a világ történéseiről, a közéletéről és a politikáról. Megnézem az előadásokat, mintha volt főrendező lennék, és nagyon tapintatosan, de őszintén elmondom a véleményem.

Mit lát, milyen irányba indultak el az átadás óta eltelt egy évben?

Azért nehéz erről beszélni, mert kevés bemutatónk volt. Bevallom, nagyon szkeptikus voltam Forgács Péter rendezésével, a *Négyeshatossal* kapcsolatban, és az első megnézés alatt számos kifogás merült fel bennem. Most is van még néhány, de a színészek olyan határozott lépésekkel jutottak előbbre a saját létezés technikájuk kidolgozásában – Spilák Lajosnak különösen jelentős felfutást jelent a darab –, hogy talán mégsem baj, hogy annyira egyenetlen és kidolgozatlan volt az írott anyag. Másik őszi bemutatónk az *Európa, Európa* volt, Koltai M. Gábor rendezésében. Howard Barker darabjával kapcsolatban ugyancsak sok kifogásom volt, tőlem idegen az általa megalkotott dráma-világ, de látnom kellett, hogy a színészi eszközök tekintetében további gazdagodást hozott. Színészilag annyira jól haladt előre a társaság az elmúlt egy évben, hogy már-már féltékeny vagyok, persze csak jó értelemben.

Ami a független társulatok helyzetét illeti, beszéljünk a konkrétumokról. A problémák az utóbbi két évben jelentősen megnövekedtek, miután a pályázat kiírása folyamatosan csúszott, a kormányzat a megítélt támogatás 36 százalékát elvonta, sőt a redukált összeget is zárolta. Ön a színházi kuratórium tagjaként tavaly részt vett a pályázatok elbírálásában. Mit tapasztalt ebben a szerepkörben?

Mielőtt rátérnénk a mai helyzetre, érdemes lenne megvilágítani, hogy mihez képest csökkent a támogatás. A 2008-as előadó-művészeti törvényben ugyanis rögzítették, hogy a független területre az önkormányzati színházak állami támogatásának legalább tíz százalékát kell fordítani. Az akkori szövetség kitaró munkájának, érdekérvényesítő törekvésének köszönhetően a függetlene-

ket megillető támogatás összege olyan magasra emelkedett, ami már kielégítőnek mondható, és értelmesen el lehetett osztani.

Nemcsak az összeg emelkedett, hanem ezzel együtt a pályázók száma is megnövekedett.

Valóban. Sokféle műfaj alakult ki, és nagyszámú alkotó vett részt különböző színházi csoportosulásokban. Nemcsak azokról van szó, akik eleve független műhelyeket hoztak létre, hanem azokról a rendezőkről és színészekről, akik megtapasztalták a Főiskolán, hogy mit jelent új utakat keresni és közösségben alkotni. Székely Gábor tanári működésével indult el az új szemléletű színészképzés, szemben az akadémikusnak mondható oktatással, amely mindenevő szakmunkásokat nevelt ki, akik – vidéken és a fővárosban egyaránt – a legkülönbözőbb műfajokban képesek végrehajtani a közönség igényeihez tökéletesen alkalmazkodó rendezői akaratot. A független közösségekben felbukkanó törekvések és a hagyományosnak mondható színházi szemlélet kölcsönhatásának köszönhetően olyan szabad vegyértékkel rendelkező színészek jöttek ki a Főiskoláról, akik különböző formációkban találkoztak és dolgoztak együtt. Különösen akkor lett ez látványos, amikor Máté Gábor osztálya, illetve Ascher Tamás és Novák Eszter zenés osztálya együtt maradt.

Rá is kényszerültek erre, hiszen nem kaptak szerződést.

A kőszínházak munkaerő-felvevő képességének csökkenésével több színész keresett magának helyet a független szférában. Egy biztos: az említett kölcsönhatások következtében váratlanul megnőtt azoknak a társulatoknak a száma, amelyek sorban álltak a támogatásért, ugyanakkor ehhez képest csak kis mértékben emelkedett a szétosztható összeg. Éppen ezért szigorúbbá váltak a feltételek, amelyek mentén döntöttünk, az érintettek pedig megkövetelték, hogy a támogatási pénzek elosztása transzparens legyen. A független színházak ugyanis már korábban kidolgoztak (és úgy tudom, ezt 2013-ban továbbfejlesztik) egy nagyon átláthatónak tűnő pontozásos rendszert. Ennek segítségével a minisztériumi szakértői testület, amelynek én is tagja voltam, kiszűrheti azokat, akik nem az innovációra és a saját kor problémáinak felmutatására építik koncepciójukat, hanem szórakoztató vagy megélhetési törekvések mentén tevékenykednek.

Mondana konkrét számokat?

Ebben az évben valamivel kevesebb, mint 670 millió forint jutott a függetleneknek, és erre több mint száz pályázó nyújtotta be az igényét, beleértve a befogadó helyeket is, amelyek tovább szelektálnak, hiszen nem minden jelentkező kaphat tőlük próba-, illetve előadásidőt, tehát kvázi szerkesztőségként, minőségbiztosítóként is működnek. Ha valamennyi pályázó egyenlő arányban részesült volna ebből az összegből, akkor mindenki 6 millió forintot kapott volna. Nyilvánvalóan ez nem lett vol-

na méltányos, ezért egyesek kevesebbet kaptak, mások semmit, bizonyos társulatoknak pedig magasabb összeget ítéltünk meg. Ennek nemcsak az volt az oka, hogy jó minőséget állítanak elő, hanem az is, hogy olyan rétegeket vonnak be a művészetek fogyasztásába, akiknek erre másképp nem lenne módjuk.

Tegyük hozzá, hogy a 6 milliót meghaladó összeg is éppen csak elég a túléléshez.

Igen. Mondhatja persze valaki, hogy Pintér Bélának nem kellene annyi színésszel dolgoznia, és akkor olcsóbban létrehozhatná az előadásait. Igen ám, de Pintér, aki erősen épít a szövegre és az archetípusok megjelenítésére, bizonyos esetekben sem az élő zenét nem tudja nélkülözni, sem szerepösszevonásokat nem tud alkalmazni, mert akkor az előadások lényege veszne el. Vagy említhetném a Krétakört is, amely a tervezett költségvetésének csupán a tizedére nyújtott be kérelmet, pedig *A papnő* című előadásuk alkotói elutaztak az erdélyi faluba, és az ottani gyerekekkel dolgoztak hosszan és elmélyülten. Ennek következtében többbe kerül a produkció, de minden új törekvésnek, kísérletnek magasabb a költsége. A megítélt összeg háromszorosát igényelték egyébként az alkotók, de viszonylag visszafogottan, hiszen tudták, hogy csak költségeik rész támogatására pályázhatnak. Ha a kormányzat a pályázott összegeknek nagyobb hányadával támogatná a függetleneket, ezzel – az állami költségvetésben alig észrevehető befektetéssel – olyan szellemi beruházást hajthatott volna végre, ami hosszú távon megtérül. A döntés nagyon hálátlan feladatot rótt a kurátorokra, akiket nem feltétlenül a hatalom jelölt ki, hanem az érintett közösségek választották meg őket. Egészen pontosan a négy színházi kurátorból kettőt, Tarján Tamást és engem a FESZ és a Magyar Színházi Társaság delegált, kettőt a Magyar Teátrumi Társaság küldött, de még így is jó helyzetben voltunk, mert Kozma András és Bicskei István alapvetően szakmai szempontokat képviselt. Bizonyos értelemben a kápo szerepében éreztem magam, de úgy látom, hogy olyan rendszert fogadott el a miniszter, nem utolsó sorban a függetlenek érdekérvényesítő képességének következtében, amely leginkább megközelítette az állami támogatások elosztásának általam helyesnek tartott módját.

Mire gondol?

Arra a karnyújtásnyi távolságra, amit az államnak meg kell tartania, amikor a szakmai szervezetekre bízta a közpénzekből származó támogatás elosztását, miközben – függetlenül attól, hogy melyik párt van hatalmon – teljes joggal elvárja az átlátható és racionális rendszer kialakítását, amely korrupciótól és pazarlástól mentes. Sajnos egyik szavamat a másikba kell öltenem, mert miközben jónak tartom, hogy egy független szakmai szervezet döntsön az állami támogatás sorsáról, látok egy nagyon rossz és hazug példát arra, hogyan lehet kijátszani ezt a kártyát. Fekete György és a Magyar Művészeti Akadémia szerepére gondolok, amelyben az állam úgy akar hátravonulni, hogy egy esetleges

kormányváltás esetén is garantálja, hogy a szerettei pénzhez jussanak. Tudjuk jól, hogy a Magyar Művészeti Akadémia politikai alapon szerveződött a Széchenyi Művészeti Akadémia ellenében, de láthatóan Fekete György megnyilvánulásai még a kormányzó párt közvetlen közelében is kiverték a biztosítékot, és nem csodálkoznék azon sem, ha belátható időn belül sor kerülne eltávolítására. Visszatérve a függetlenek támogatására, a legnagyobb probléma abból adódott, hogy a függetlenek által kidolgozott szempontrendszer csak az emelt összeg esetében bizonyulhat igazán működőképesnek. Tavaly lényegében a semmit osztottuk szét, és úgy érzem, belenyugodtunk ebbe, és legitimáltuk ezt a helyzetet.

Ez mit jelent?

Minél tökéletesebben szeretnénk szakmailag megfelelni a pályázati kiírás feltételeinek, annál inkább bizonyítjuk, hogy íme, a méltatlanul kis alamizsnát is el lehet osztani, és magunknak is hízelgünk azzal, hogy hű, de igazságosan jártunk el.

Az az összeg, amiről tavaly a kuratórium döntött, később zárolásra került, de nem sokkal beszélgetésünket megelőzően – mondhatni a karácsonyfa alá helyezve –, közleményt adott ki a minisztérium, miszerint a függetlenek megkapják az elmaradt támogatást.

Így van, de nagyon furcsa helyzet állt elő. Úgy látom, hogy két társadalmi esemény következtében meghátrálásra kényszerült a kormány. Egyrészt látniuk kell, hogy – bár a közvélemény-kutatások még mindig viszonylagos előnyt mutatnak –, a szavazóbázisuk valójában erodálódik. Ezért is dönthettek úgy, hogy a választási regisztrációt inkább feláldozzák az alkotmánybíróvási oltáron, hogy az egyéb, a jövőbeli választások szabad voltát kérdésessé tévő, felháborító szabályaival megmaradhasson az előnyük. Másrészt váratlan volt számukra az egyetemisták újrapolitizálódása és az érdekeikért való nagy erejű, teljesen független kiállítás. A Humán Platform megjelenésével az is nyilvánvalóvá vált, hogy az egymással sok tekintetben konkuráló területek érdekeik érvényesítése mentén képesek összefogni, és a diákokkal együtt tükröt tartottak annak a gigaminisztériumnak, amely 2010 óta a kultúrát, az oktatást, az egészségügyet és a szociális területet irányítja. Az összefogásban rejlő veszélyeket felismerve a kormány hirtelen, pánikszerűen, mindenféle egyeztetés nélkül (ezt különösen a felvételi keretszámokkal kapcsolatos ellentmondásos nyilatkozatok mutatják) megnyitott bizonyos szelepeket, és ott engedett, ahol ez a legkevesebb terhet rótt a költségvetésre. Ha belegondolunk, a mi területünkön mindössze 200 milliót kellett engedni.

Mostanra meg is kapták ezt a pénzt?

Igen, a tavalyi év végén mindenki hozzájutott a megítélt támogatáshoz. Mindez azért neveltséges, mert a megvalósítás 2012-re

vonatkozott, következésképpen három nap alatt kellett volna elkölteni a teljes összeget. Valószínűleg meg fogják hosszabbítani az elszámolási időszakot, ami viszont a következő pályázat kiírásának csúsztatását hozza magával, és ez újra kiszámíthatatlansághoz vezet.

Eddig a működési pályázatról beszéltünk, de hogyan alakult a produkciós támogatások sorsa, melyet teljes egészében letiltottak?

Most úgy néz ki, hogy azt is felszabadítják, de még nem tudom, milyen mértékben. Jól láthatóan arról van szó, hogy azért nem kaptuk meg decemberben a támogatást, mert a 2012-es költségvetési évet terhelné a kifizetés, így a kormány nem tudná tartani a betervezett hiánycélt. A baj csak az, hogy vállalásaink a tavalyi évre szóltak, és mivel nem jutottunk hozzá a produkciós támogatáshoz, kénytelenek voltunk elhagyni bizonyos bemutatókat. A Stúdió K-ban elmaradt egy drámapedagógiai program, amit már nagyon nehéz lesz pótolni. Nem lehet így tervezni, bizonytalanság és kapkodás van minden fronton, mindenki a megbízhatatlanság látszatába kerül, holott nem maga idézte elő ezt a helyzetet. A legnagyobb vesztes azonban a néző, mert jelentősen szűkül a minőségi kínálat, amelyből választhat. Ezt egy üzlethez tudnám hasonlítani, ahol a vásárló hozzászórt a széles és jó minőségű választékhoz, egy idő után azonban azzal szembesül, hogy sok minden hiányzik a polcokról. Ugyanez a veszély fenyeget a színházban is, ha eltűnnek műfajok, világlátások, személyiségek, esetleg országot váltanak, vagy abbahagyják művészi tevékenységüket, de ha folytatják is, kevésbé vállalnak kockázatot. Ha nincs a művészetben kockáztatás, akkor nincs haladás, az alkotó elkezd szürkülni, lesimítja az éleket, a szöveget, megszünteti a nyersséget, és műanyaggal pótolja. A közönség ennek következtében csalódnai fog, bizalmatlanná válik, mert nem azt kapja, amit megszokott. Gondolja el, hogy bejön hozzánk egy család, megnézik egy gyerekdarabot, a szülők pedig este egy felnőtteknek szánt előadást, majd megkérdezik tőlem, mi lesz a következő. Széttárom a kezem, és azt mondom, nem tudom. Abban a pillanatban rosszat teszek, mert ezzel kezdem leszoktatni a nézőt az én színházamról, miközben állandóan azt kommunikálom, hogy ez egy jó hely, gyere ide, mert a gyermeked is jól érzi magát, és te is megtalálod az izlésednek megfelelő előadást.

Hogyan lehet mégis túlélni, megoldást találni?

Egyrészt úgy, hogy a lehetőségekhez képest csökkentjük az állandóan együtt dolgozó színészek létszámát, nálunk legfeljebb hét embert bír el egy előadás. Ez viszont újabb problémákat vet fel, mert ha a társulatvezető meg akarja tartani azt az öt-hét színészt, akire az előadásait építi, akkor újabb és újabb kihívásokat kell biztosítania számukra. Olyan emberi megállapodások jöttek létre a társulat tagjai között, amelyek bizonyos értelemben erősebb kötelezettséget jelentenek mindenki számára, mint a munkajogi szerződések. Ha valakinek munkát ajánlok a következő évadra,

nem tehetem meg, hogy azt mondom, egy emberrel kevesebbe van szükség, és te elmehetsz. Ellenkező esetben a színészeknek veszélybe kerül a megélhetésük, és kénytelenek lesznek más helyeket keresni és különféle műfajokban dolgozni. Ezek közül talán a szinkron a legjobb, mert ott nem oldódik fel a színész művészi identitása. Ilyen módon szinte túlélhetetlen a helyzet. Ami jelen pillanatban valamelyest talán segíthet, az a társasági adó (TAO) felajánlható hányada. Arról van szó, hogy a nettó jegybevételeink 80 százalékának erejéig elfogadhatunk támogatást a gazdálkodó szervezetektől, akik ezzel szintén jól járnak, hiszen kiválthatnak bizonyos adónemeket. Az államnak ebben az esetben nagyvonalúnak kell lennie – a karnyújtásnyi távolság szerepe itt is érvényesül –, és hagyja, hogy a színházak versenyezzenek egymással a támogatásért. Aki ügyes szervezőmunkát végez, és nagyobb befogadóképességgel rendelkezik, annak néhány milliót hozhat a TAO.

Már csak azért sem többet, mert ez a támogatás elsősorban a nagyobb szórakoztató színházaknak kedvez, a kisebb művészsínházaknak és a függetleneknek kevésbé.

Elsősorban az Operettszínháznak, a Madách Színháznak és a Vígszínháznak hoz komoly hasznot, vagyis azoknak a teátrumoknak, amelyek óriási befogadóképességgel rendelkeznek, ezért kénytelenek nagyon népszerű szórakoztató darabokat játszani, hogy megtöltsék a nézőteret, és felemelhetik a helyárakat, mert van fizetőképes közönségük. A mi értelmiségi és diákközönségünk ezt nem tudná megfizetni, ezért értelemszerűen csökken a TAO-ból származó bevételeink. Ráadásul a döntéshozók felelőtlenségét mutatja, hogy ugyanerre a támogatásra jogosult a kormányzat számára oly kedves látványsport, így az a gazdálkodó szervezet, amelyik jól akar feküdni a hatalomnál – bár tavaly még bennünket támogatott –, nem biztos, hogy idén nekünk adja a pénzét, hanem valamelyik sportegyesületnek. Ha jóindulatú akarok lenni, azt mondom, hogy ily módon lefeleződik a támogatás, de az is lehet, hogy csak kis hányada jut a színházaknak.

Mindaz, amiről eddig beszéltünk, vagyis a függetlenek ellehetetlenítése, kiszolgáltatott helyzetbe taszítása kizárólag a gazdasági nehézségekkel magyarázható, vagy pedig valamiféle kultúrpolitikai szándék, kultúrakoncepció körvonalazódik a szakmai megalapozottságot nélkülöző, politikai érdekek mentén történő igazgatói kinevezések, a Magyar Teátrumi Társaság működése, illetve Vidnyánszky Attila különböző kijelentései, és mostani kinevezése mögött?

Engedje meg, hogy a választ közvetett módon kezdjem. Jelen pillanatban az egyik legfőbb művészeti problémám, hogy mihez fogjak, milyen darabot vegyek elő, mi lehet az a téma, ami engem inspirál. Másképp fogalmazva az a kérdésem, hogy Genet-t játszjak vagy Kafkát. Ha Genet-t játszom, akkor *A balkonra* gondolok, arra, hogy valahol egy szobában létezik egy titkos terv,

amelynek végrehajtásáról nincs mindenkinek tudása, de valamilyen jól látható irányt mégiscsak meghatároz. Ahogy ön feltette a kérdést, azt sejteti, mintha racionális terv szerint, a gépezet pontosságával irányítanak az eseményeket. Ebben is lehet valami, hiszen a kormányzó pártnak láthatóan van valamilyen tervező és kommunikációs bázisa. Másrészt pedig kapkodásra, ötletelésre és teljes spontaneitásra figyelhetünk fel, ami nem illeszhető rendszerbe. Nem látok biztos pontot, átláthatatlan és masszaszerű minden, éppen ezért találóbbnak érzem a karkai megközelítést. A spontaneitás időnként tervszerűségnek, koncepciónak látszik, és olyan kristályszerkezetet alkotnak a különböző részletek, amelyek már-már egy működő rendszer körvonalait sejtetik, de ez a rendszer nem működik kiszámíthatóan. Visszatérve kérdéséhez, megfigyelhető egy általános, pragmatikus törekvés a hatalom megszerzésére, illetve most már annak megtartására. Bizonyos területek segítik ebben a kormányzó pártot, míg másokat koloncként cipel magával a rendszer. Én ilyen koloncnak látom számukra a kultúrát, az egészségügyet, a szociális területet, vagyis mindazt, ami nem hoz közvetlen hasznot, sőt, kifejezetten gátolja a munkaalapú társadalmat mint meghirdetett eszményképet. A függetlenség még nagyobb kolonc a Fidesz számára. Nem lehet egyből eltörölni, nem lehet Taigetoszt építeni, és az életképteleneket vagy a másként gondolkodókat letaszítani onnan. A legnagyobb probléma a művészzel van, mert *a priori* eltér a konvencionális normáktól, mondhatnánk, deviáns. Éppen ezért a kormány megpróbál valamilyen szelekciós elvet alkalmazni, ez pedig nem más, mint az ideológia, amely bizonyos embereket kizár, másokat pedig beemel a hatalomba. Úgy tűnhet föl, mintha valamilyen koncepció része lenne a függetlenek elleni harc, miközben a kutyaéknak való odavetetés jellemzi. Ez a legrosszabb hozzáállás, amit az állam képviselhet, ugyanis nem elég karnyújtásnyira eltávolodni, hanem szükség esetén kart is kell nyújtani, és támogatni az arra méltó, értékes törekvéseket. A hatalom nem pártolja, hogy az emberek elkezdjenek felelősen gondolkodni, igazuk mellett érvelni, nem alattvalóként élni, kiállni önmagukért és másokért, hogy fontosnak tartásuk a toleranciát, az empátián alapuló szolidaritást. Ehhez kapóra jön az ideológia, amit nem kell feltétlenül nyíltan képviselni, de alkalmas arra, hogy bizonyos színházi csoportosulások, és azok, akik szívesen tetszelegnek a kulturális pápa szerepében, végrehajtsák mindazt, amit a kormány nem szívesen vállal fel.

De ez semmiképpen sem az árkok betemetéséhez vezet, helyette még nyilvánvalóbbá teszi az erőteljes politikai megosztottságot. Nem?

Igen, de számomra annak a szervezetnek a működése hiteles és elfogadható, amelyik megpróbál kompromisszumot teremteni a különböző világlátást, színházeszményt képviselő alkotók és színházi műhelyek között, hogy megvalósuljon az érdekvédelem. Eddig ilyen volt a Magyar Színházi Társaság. Ennek ellenében jött létre a Magyar Teátrumi Társaság, amely kihasználta, hogy bizonyos vidéki színházak kevesebb támogatást kaptak

(nem azért, mert vidékiek, hanem azért, mert alacsonyabb művészi színvonalat produkálnak), akik pedig hívéül szegődtek egy politikai és ideológiai alapon szerveződő testületnek, azt remélve, hogy ezáltal több pénzhez jutnak. Az interneten gyakran találkozom olyan véleményekkel, melyek relativizálják a Magyar Művészeti Akadémia szerepét, Vidnyánszky Attila kinevezését a Nemzeti Színház élére, de még az Újszínház ügyét is, és azt mondják, hogy azelőtt nektek voltak politikai kinevezetteitek, most rajtunk a sor. Feltehetjük a kérdést: vajon segítette-e a politikai irányítás azoknak az embereknek a vezető pozícióba jutását, akiknek most a leváltásáról van szó? Bizonyára előfordult, de azzal a különbséggel, hogy legtöbb esetben a szakmai értékelő testület véleményével alátámasztva született meg a döntés, és szakmailag értékesebb embereket neveztek ki. Ahol politikai döntés született, ott sem az ideológia diadalmaskodott, hanem a kényelem, vagyis a fenntartó azt a jelöltet választotta, akivel várhatóan kevesebb baja lehet. Vidnyánszkyt most emeljük ki ebből a történetből. Tehetséges, avantgárd felfogású rendezőként indult, és azóta is születnek érdekes előadásai. Láttam közülük néhányat, de meg kell mondanom, hogy nekem túl lílának és szürreálisnak tűntek. Úgy veszem észre egyébként, hogy Vidnyánszky egészen mást mond, mint amit rendezőként tesz. A Nemzeti Színházzal kapcsolatos programja kizárólagosságról tanúskodik, és maradéktalanul beteljesíti azt az ideológiai elvárásokat, amit vele szemben támasztanak. Abban a társaságban, amelynek élére állt, mindössze két-három olyan színházigazgató van, aki szakmailag elfogadható és jó színvonalú munkát végez. Nagyon kellemes meglepetés számomra a kecskeméti színház, ahol Cseke Péter olyan rendezőknek is teret enged, akik más utat képviselnek, mint a Teátrum Társaság által meghirdetett színházeszmény. Ez jó igazgatói szemlélet, mert az általa meghívott rendezők sikere végső soron őt igazolja. Másutt annyi szakértelem sincs, hogy valamelyest szembe menjenek az elvárásokkal. Vannak kifejezetten ideológiai torzszülöttek, mint az Újszínház, és vannak olyan helyüket kereső színházak – ilyennek látom például a kaposvárit –, ahol a viszonylagosság egyszerűen elfojtotta a haladás és az új keresése iránti igényt, és a biztonság tudata, a kényelem dominál. A szolnoki színház gyökeres átalakulása számomra ottani kötődésem miatt különösen fáj, de ahogy hallom, a közönség nagy része kedveli az előadásokat, amelyek kifejezetten a helyi nézők fogyasztási igényeit szolgálják ki. Az igényeket viszont formálni kellene, de Balázs Péter és néhány kollégája erre nem vállalkozik.

Sőt, Balázs Péter kifejezetten arról beszélt korábban, hogy a kísérletezés laboratóriumba való, és nem tartja elfogadhatónak a közpénzből tett próbálkozásokat.

Ez butaság, hiszen éppen az ellenkezője igaz. Csak annak a közpénzből juttatott támogatásnak van létjogosultsága, amelyik kísérletezésre, ismeretlen területek feltárására fordítható, fogyasztási igényeket nem szabad közpénzből kielégíteni, a so-

rozatgyártást a piacról kell finanszírozni. Az államnak óriási szerepet kellene vállalnia a kutatásfejlesztésben, amibe beletartozik a művészeti kísérlet, és a vele járó kockázat is.

Hogyan illeszkedik abba a folyamatba, amiről eddig beszéltünk, Vidnyánszky Attila kinevezése a Nemzeti Színház élére? Azért is kérdezem ezt, mert önt több darabban is láthatja ott a közönség. Játsszik a Szent Johannában, és mellette át kellett vennie Garas Dezső és Hollósi Frigyes szerepeit.

Ez nagyon egyszerű politikai kérdés. A kormányzó párt a hatalom megtartásáért küzd, és nem akarja elveszíteni azokat a szavazókat, akik érületükben a szélsőjobboldali pártra szavaznának, de valamelyest mégis tartózkodnak ettől. Ráadásul többször céloztak arra, hogy váltás szükséges a Nemzeti Színház élén, amely felfogásukban kiemelt, szimbolikus intézmény. Erről azért nem szívesen beszélek bővebben, mert húsz évvel ezelőtt adtam egy hosszú interjút a Beszélőnek, amelyben kifejtettem, miért nincs szükség nemzeti színházra, de miért kell mégis lennie, és mit értek ezen. A romantika korában, amikor megszületett a nemzeti színház gondolata, óriási szerepe volt a magyar nyelv ügyében és a nemzeti irodalom felvirágoztatásában. Ma azonban szükségtelen egy kiemelt nemzeti intézményt fenntartani, mert abban a pillanatban, ahogy kiemeltté tesszük, olyan funkciót kap, amely éppen a színház lényegétől távolítja el. Vidnyánszky kinyilvánította, hogy a teátrumnak legalább annyira nemzetinek kell lennie, mint amennyire színháznak. Kifejezetten ideológiai alapon határolódik el elődjétől, Alföldi Róberttől, miközben kénytelen beismerni, hogy a Nemzeti az elmúlt öt évben jól működő színház volt, amit szét kellett verni valamilyen „magasabb” érdekek miatt. Pedig mi lehet fontosabb a szellemi izgalmakat igénylő közönség érdekeinél? A legnagyobb baj az, hogy ebben a 19. századi műrom-jelleget sugárzó épületben ugyanilyen múltba révedő, a szimbólumokat középpontba helyező és az ideológiát megnövesztő gondolkodás kezd tanyát verni. Alföldi kifejezetten olyan tartalmakkal próbálta megtölteni az épületet, amelyek elfedték az épület külsőségeit, és előre mutattak, miközben a jelen problémáit vizsgálták. Az ő irányítása mellett beérett egy példamutatóan izgalmas társulat, amelyben termékenyen dolgoznak együtt az idősebb és a fiatalabb színészek, a különböző világlátású, de a szoros helyzetekben egymásért kiálló, egymás tekintetét és mozdulatait pontosan értő művészek.

Ráadásul olyan progresszív, új utakat kereső előadások születtek, amelyek a nemzeti kritériumnak is megfeleltek, hiszen mi lehet nemzetibb annál, ha egy művészi produktum aktuális társadalmi kérdéseket feszeget? A mostani Nemzeti Színház előadásait nézve a befogadó magára és saját problémáira ismer, legyen szó alternatív előadásokról vagy igényes szórakoztató produkciókról.

Pontosan erről van szó. Az én felfogásomban a nemzeti kritériumnak az felel meg, hogy az ember okosan szereti a hazáját.

Nem tudok szeretni valakit csupán a külsejéért vagy a régiségeiért. Ahhoz, hogy szeretni tudjam, ismernem kell testének tájait, a természetét, és a hibáival együtt kell szeretnem. Felidőződik bennem Karinthy egyik humoreszkje, amelyben megpróbálta a szeretett nőről lehántani a festéket. Mindig újabb és újabb réteget dörzsölt le, és végül nem maradt más, csak a ruha. Ahhoz, hogy a nemzet önismerettel rendelkezzen, meg kell rajzolni valódi alakját, a konfliktusokkal és tévedésekkel együtt, szembenézni a valóságos történelmével, mai problémáival. Csak így lehet igazán nemzeti egy színház, másképp csak felcicomázott és hamis. Ebben az értelemben szükségtelen kiemelni bármelyik teátrumot, a jó színházaknak viszont biztosítani kell a működés feltételeit. Ha pedig egy színház működőképesnek bizonyul, és a csapat jól dolgozik, akkor nem elég öt év, lehetőséget kellene biztosítani a további munkára.

Attól a pillanattól kezdve sejtettük a pályázat eredményét, amikor Vidnyánszky Attila bejelentette, hogy indul a Nemzeti Színház igazgatói posztjáért. Nem lehetett volna egyszerűen kinevezni az új direktort? Miért kellett ez a színjáték hozzá a pályázattal és szakmai bizottság felállításával?

Nem erről szól a kétharmad vagy akár az Európai Unióval szemben folytatott szabadságharc? A kormány úgy emel be szimbolikus tartalmakat a mindennapi életünkbe, ahogy azt csak a színház tudja megtenni. De ettől a fajta színházról egyre inkább távolodni szeretnék, mert azt gondolom, hogy bizonyos rítusoknak nincs helyük a politikai életben. Ott az érveknek, az állandó kontrollnak és a versenynek van szerepe. Persze, nagyon egyszerűen kinevezhették volna Vidnyánszky Attilát – állami intézmény vezetőjét tudtommal nem muszáj pályázat útján kiválasztani –, de a kormányzati színház díszleteinek ebben az ügyben is meg kellett maradniuk. A hatalom azt üzeni, annyira szemtelen és magabiztos vagyok, hogy bármit megtehetek. Amikor a döntésről értesültem, eszembe jutott egy magyar népdal, amely így hangzik: „Én vagyok a kunsági fi, / neköm nem parancsol senki, / se a Jászság, se a Kunság, / se a karcagi bíróság.” Úgy érzem, olyan attitűdre mutat rá ez a néhány sor, amely a kultúrpolitikát és a nagypolitikát egyaránt meghatározza. Ezt lépten-nyomon énekelni és táncolni kell, hátha többen elhiszik.

Mit gondol, miért van szükség az átadáshoz miniszteri biztosra Fekete Péter személyében?

Ebben a kérdésben óvatosabban nyilatkozom, mert van egy olyan érzésem, hogy ez csak erőfitogtatás a kormány részéről, és mire ez az interjú megjelenik, Fekete Péter kap egy telefont, hogy mégse menjen oda. Nyilván nem akarja senki, hogy még nagyobb botrány legyen a Nemzeti körül, a kormánynak az az érdeke, hogy zökkenőmentesen menjen végbe az átadás-átvétel folyamata. Az mindenesetre érdekes, hogy nem gazdasági szakembert akarnak kinevezni, hanem a leendő igazgató egyik társa-

dalmi-politikai beosztottját. De kérdezem én, miért van szükség például sajtósként egy országgyűlési képviselőre? Talán bizonyítani akarják a KDNP szimpatizánsainak, hogy pártjuk jó helyen van, és továbbra is részesül a hatalomból? Eperjes Károlyt minden bizonnyal nehéz lesz elviselni a mindennapokban, de úgy gondolom, a színház vezetésébe érdemben nem fog beleszólni. Ettől különbözik Szász Zsolt szerepe, aki a Nemzeti Színház folyóiratát szerkeszti majd, mert őt nem úgy ismerem, hogy könnyen kiengedné a szájából a megszerzett falatot.

Milyen a társulat hangulata a Nemzeti Színházban, amióta egyértelművé vált az igazgatóváltás?

Az előadásokon és a mindennapi munkában testvéri és alkotó, de azon kívül meglehetősen szorongó, bár nehéz megítélni, hogy pontosan mitől, hiszen Hollósi Frigyes halála mindenkit megviselt. Nagyon hiányzik a benne testet öltött szellem, hiányzik az az ember, aki humorával, vicceivel udvarmesterként tudott úrrá lenni bizonyos helyzeteken. Nyíltan nem beszélünk az igazgatóváltásról, de különböző megjegyzésekből tudom, hogy egyesekre nehéz döntés vár. Aki már meghozta döntését, annak jobb a hangulata. A döntésképtelenség vagy a döntés halogatása mindig rossz hangulatot szül.

Beszélgésünk vége felé térjünk vissza ide, a Stúdió K-ba. Hogyan és meddig lehet tervezni az imént vázolt bizonytalan helyzetben?

A távlati célokat illetően két-három évre érdemes előre tekinteni, a konkrét intézkedések tekintetében egy évre kell tervezni, de a lehetőségek csak fél évet tesznek elképzelhetővé, vagyis a mostani helyzetben csak nyárig tervezhetünk.

Milyen feladatok várnak önre alkotóként?

Ami engem illet, jelenleg itt két munka vár rám, egy felnőtteknek szóló előadás és egy gyerekdarab. Most éppen Kalkával, pontosabban *A kastély* című regényével foglalkozom, de bizonytalan vagyok, mert nem tudom, hogyan leszek képes beleállni a mostani világba, amely nem kifejezetten kedvez műalkotások létrehozásának. Agresszív indulatokat vált ki az emberekből mindaz, ami körülvész bennünket, és nem biztos, hogy művészetté tud párolódni, mert a műalkotás vagy kevésnek tűnik a világhoz, vagy túlságosan szüretlennek. Hogy ne általánosságban beszéljek, mondok egy példát. Decemberben, a diákmozgalmak idején katartikus élményt jelentett számomra az Ódry Színpadon éjszaka megtartott diákgyűlés, amely minden színháznál többet mutatott a valóságból. A színház nem tud a maga eszközeivel annyi fantasztikus formai megoldást teremteni, amit ezek az égő szemű fiatal emberek akarataukon kívül létrehoztak. Eltöprengtem, és azt mondtam, ezek után nincs értelme színházi előadást létrehozni, mert amit láttam, úgy ölelte föl a világot és a formát, hogy én csak kullognék utána, de nem tudnám megis-

mételni. Másfelől a világ kiszolgáltatottsága és nyomora akkorát rúg az emberen, hogy nehezen tudja művészeté párolni, amit maga körül lát. Valószínűleg Petőfi érezhette ezt a *Felhők* ciklusának megszületése közben, amikor nem tudott mást írni, mint három- és négy soros verseket, mert rendkívül rossz állapotba került az addig termékeny alkotó. Vagy ezt érezhette 1968-ban Jean-Louis Barrault, amikor az Odeont átengedte a diákoknak, mert tudta, hogy az események hatása alatt nem lehet úgy színházat csinálni, ahogy addig. Erre mondhatja azt valaki, hogy nem vagyok elég tehetséges, ha nem találok a megfelelő színpadi

nyelvet, hogy megfogalmazzam, amit magam körül tapasztalok. Ebben is van valami. Egy alkotó – még ha ezt többen tagadják is – folyamatosan életműben gondolkodik, és mérlegre teszi a kudarcokat és a sikereket. Arra törekszik, hogy visszaszorítsa a kudarcokat és növelje a sikerek számát. Ehhez új felfedezéseket kell tenni, olyan megoldások után kutatni, melyek új irányok felé indítják el. Ha erre nem képes, akkor nincs értelme folytatni. Ezek a kételyek merülnek fel bennem, amikor egy új előadásra készülök, vagy éppen nem készülök, és a bizonytalanságom, kishitűségem is ebből adódik.

